

Zakończenie

Wyniki przeprowadzonych badań wskazują na to, że gospodarstwa domowe pracowników w Polsce coraz częściej podejmują działania zmierzające do optymalizacji swojej sytuacji dochodowej, a nie jak dotąd sprzyjające życiu rodzinnemu. Jednocześnie następuje wzrost znaczenia wykształcenia oraz kwalifikacji, a także zdrowia, które jest nieodzowne, aby stawić czoło zewnętrznym wyzwaniom⁶⁹⁷. Wzrost aspiracji życiowych przekłada się na konieczność zapewnienia źródeł finansowania niezaspokojonych potrzeb.

Bogata oferta rynkowa oraz znacząca liczba instytucji finansowych oferujących produkty dłużne, a także polityka kredytowa banków, przyczyniły się w ostatnich latach do znaczącego zwiększenia poziomu zadłużenia polskiego społeczeństwa. Mimo iż na przestrzeni ostatnich lat zmniejszeniu uległ udział gospodarstw zadłużonych, wzrosło przeciętne obciążenie zobowiązaniami w stosunku do ich średniomiesięcznych dochodów. Wynika to ze znaczącego wzrostu liczby gospodarstw, które zaciągają zobowiązania celem sfinansowania zakupu domu lub mieszkania⁶⁹⁸. Jednocześnie na przestrzeni ostatnich lat ponad 2,5-krotnie wzrosła łączna wartość aktywów finansowych pozostających w dyspozycji gospodarstw domowych. Gospodarstwa domowe wskazują, iż oszczędzanie jest dla nich szczególnie istotne ze względu na możliwość zapewnienia poczucia bezpieczeństwa. Między innymi z tego względu gospodarstwa utrzymują oszczędności zgromadzone głównie w formie lokat bankowych oraz w gotówce⁶⁹⁹.

Przeprowadzone badania bezpośrednie wśród polskich gospodarstw domowych pracowników pokazują, że decyzje finansowe są dla nich bardzo istotnym obszarem działalności. Duży jest odsetek gospodarstw, w których decyzje finansowe podejmowane są wspólnie przez partnerów, jednak można zaobserwować istotną grupę gospodarstw, w których decyzje o wyborze oferty finansowej podejmują wyłącznie osoby, które zarabiają najwięcej. Gospodarstwa domowe

⁶⁹⁷ *Decyzje konsumentów...*, op. cit., s. 61-62.

⁶⁹⁸ *Raport o stabilności systemu finansowego*, lipiec 2015, Departament Stabilności Finansowej Narodowego Banku Polskiego, Warszawa 2015 – dane liczbowe do wykresów przedstawionych w raporcie (xlsx).

⁶⁹⁹ Potwierdzają to zarówno wyniki przeprowadzonych badań własnych, jak i *Diagnoza społeczna 2015...*, op. cit., s. 66.

coraz częściej deklarują dłuższy czas niezbędny do szczegółowej weryfikacji oferty instytucji finansowych.

Do najważniejszych celów oszczędzania należą: chęć tworzenia rezerw z przeznaczeniem na nieprzewidziane okoliczności oraz przygotowanie na zmianę w przyszłości między dochodem a potrzebami jednostki lub rodziny⁷⁰⁰. Wśród powodów zadłużania się gospodarstw dominują duże wydatki, sfinansowanie inwestycji oraz bieżące wydatki.

Głównymi kryteriami branymi pod uwagę przy wyborze oferty związanej z lokowaniem oszczędności oraz zaciąganiem zobowiązań są bezpieczeństwo oraz czynniki cenowe⁷⁰¹. Jednocześnie należy zwrócić uwagę, iż poziom oprocentowania istotniejszy jest dla gospodarstw w przypadku oszczędzania, a bezpieczeństwo jest ważniejsze w przypadku zaciągania pożyczek lub kredytów.

Gospodarstwa domowe pracowników, których głową jest kobieta, częściej nie są zainteresowane poszukiwaniem informacji o tematyce finansowej i rzadziej śledzą na bieżąco rynek. Gospodarstwa, w których lepiej zarabia mężczyzna, rzadziej deklarują brak oszczędności, jak również zobowiązań i jednocześnie brak planów na rozpoczęcie oszczędzania czy też zaciągania zobowiązań w okresie najbliższego roku. Jednocześnie częściej dysponują oszczędnościami i zobowiązaniami przekraczającymi wartość półrocznych przychodów gospodarstwa. Dla gospodarstw, w których lepiej zarabiają mężczyźni oszczędzanie wiąże się w większym stopniu z poczuciem bezpieczeństwa, a dla tych, w których więcej zarabiają kobiety – ze wzrostem poczucia niezależności. Płeć głowy gospodarstwa domowego nie różnicuje natomiast postrzegania zaciągania zobowiązań, z wyjątkiem postrzegania zobowiązań jako sposobu na lepsze wykorzystanie posiadanego majątku, co deklarują przede wszystkim gospodarstwa, w których lepiej zarabia kobieta. W gospodarstwach, w których głową jest mężczyzna, częściej postrzega się zaciąganie zobowiązań jako przyspieszenie konsumpcji, a rzadziej jako źródło wzrostu poziomu stresu w życiu.

Ponadto można zauważyć, że w gospodarstwa, w których najwięcej zarabia mężczyzna, częściej osiągnięto korzyści z lokowania oszczędności na poziomie jakiego oczekiwały. Analogiczna sytuacja wystąpiła w odniesieniu do oszacowania kosztów korzystania z instrumentów dłużnych. Natomiast brak podliczenia rzeczywistych korzyści z lokowania oszczędności częściej deklarują gospo-

⁷⁰⁰ Wyniki badań są zbieżne z wnioskami przedstawionymi m.in. przez P. Bańbuję i Z. Żółkiewskiego: *Zasobność gospodarstw domowych w Polsce...*, op. cit., s. 10, a także: *Postawy Polaków wobec oszczędzania*, op. cit., s. 34; *Diagnoza społeczna 2015...*, op. cit., s. 65.

⁷⁰¹ Dla porównania w amerykańskich gospodarstwach domowych poziom opłat jest tym istotniejszy, im niższy jest poziom posiadanych aktywów finansowych. J. Lee, J. Mariowa, *How Consumer...*, op. cit., s. 58-59.

darstwa, w których najwięcej zarabia kobieta, odwrotnie aniżeli w przypadku weryfikacji kosztów obsługi zadłużenia.

Płeć głowy gospodarstwa domowego nie różnicuje istotnie źródeł informacji, z których gospodarstwa czerpią wiedzę na temat warunków oszczędzania i zadłużania się, wyjątek dotyczy wykorzystywania internetu, z którego korzystało w ubiegłym roku więcej gospodarstw, w których lepiej zarabia mężczyzna. W gospodarstwach, w których najlepiej zarabia kobieta, najwyższy jest odsetek tych, które zasięgają informacji o warunkach zaciągania zobowiązań bezpośrednio do instytucji finansowych oraz znacząco niższy tych, które bazują na własnym doświadczeniu lub poszukują informacji w internecie. Płeć nie ma również wpływu na podejmowanie negocjacji z instytucjami finansowymi. Można zaobserwować jedynie, że nieznacznie częściej podejmują negocjacje te z nich, w których to kobieta zarabia lepiej.

Chcąc zrealizować cel główny badań, przeprowadzono typologię zachowań finansowych gospodarstw domowych. Sprowadziło się to do określenia zespołu kryteriów, które pozwoliły na wyodrębnienie skupień gospodarstw domowych jednorodnych ze względu na wybrane cechy demograficzno-ekonomiczne (czyli typów gospodarstw domowych). Za kryterium podstawowe przyjęto stosunek gospodarstwa domowego do oszczędzania i zadłużania się. Jako kryteria uzupełniające przyjęto: czynniki istotne przy wyborze sposobu oszczędzania, stosunek do oszczędzania, czynniki istotne przy zaciąganiu kredytów/pożyczek oraz stosunek do zaciągania kredytów/pożyczek. Następnie scharakteryzowano wyodrębnione typy, uwzględniając ich cechy demograficzno-ekonomiczne. Wyodrębniono trzy typy gospodarstw w świetle ich zachowań finansowych: beztroskich, wygodnych, przecznych.

Gospodarstwa domowe beztroskich zgadzają się z opinią, że najpierw należy zaspokoić swoje potrzeby, a dopiero potem można oszczędzać. Ich zdaniem rozwijanie własnej działalności gospodarczej wiąże się z wyrzeczeniami finansowymi. Gospodarstwa te nie mają swojego planu na zarządzanie finansami, a przy wyborze oferty instrumentów dłużnych i oszczędnościowych kierują się poziomem oprocentowania, opłatami i prowizjami oraz bezpieczeństwem. Nie zadowala ich poziom zgromadzonych oszczędności, a spłata zobowiązań nie stanowi dla nich istotnego obciążenia. Decyzje na rynku usług finansowych podejmują przede wszystkim partnerzy wspólnie, ale często angażowani są wszyscy członkowie gospodarstwa domowego. Wybór usług finansowych zajmuje im zwykle od kilku do kilkunastu dni i wiąże się z analizą co najwyżej kilku ofert.

Gospodarstwa domowe wygodnych są nastawione na konsumpcję, jednak doceniają znaczenie oszczędzania. Zgadzają się, że najpierw należy zaspokoić swoje podstawowe potrzeby, a dopiero potem oszczędzać, ale starają się oszczędzać niezależnie od poziomu przychodów. Są świadome, że rozwój własnego biznesu wiąże się z wieloma wyrzeczeniami finansowymi, ale nie w pełni podzielają opinię, że należy rozwijać działalność gospodarczą kosztem swoich potrzeb. Na pierwszym miejscu stawiają konsumpcję, a inwestowanie i oszczędzanie są dla nich tak samo mało ważne. Nie zawsze mają plan na zarządzanie domowymi finansami, nie wszystkie potrafią regularnie oszczędzać, dlatego zaciągają kredyty i pożyczki, część z nich zaciąga zobowiązania, nawet jeśli dysponuje własnymi środkami. Przy wyborze oferty rynku usług finansowych najważniejsze znaczenie mają dla nich bezpieczeństwo, poziom oprocentowania oraz opłat i prowizji. Charakteryzuje je najbardziej zróżnicowany sposób podejmowania decyzji, które najczęściej podejmowane są przez partnerów wspólnie, jednak często decyzje podejmowane są również przez wszystkich członków gospodarstwa, jak i wyłącznie przez osobę, która zarabia najwięcej. Wybór usług finansowych zajmuje zwykle kilka dni i wiąże się z oceną kilku ofert.

Gospodarstwa przezornych zgadzają się, że należy tak rozdzielać wynagrodzenie, aby zawsze, niezależnie od tego ile się zarabia, część przeznaczyć na zakupy i opłaty, a część oszczędzić, oraz że oszczędzanie jest dla nich tak samo ważne, jak mogłoby być inwestowanie we własną działalność gospodarczą, której rozwój wymagałby wielu wyrzeczeń finansowych. Jeśli jest to konieczne, są skłonne poświęcić oszczędności na rzecz rozwijania własnej działalności, aby w przyszłości czerpać z niej korzyści. Nie zgadzają z opinią, że wyższy standard życia w chwili obecnej jest ważniejszy od rozwijania własnego biznesu i czerpania z niego korzyści w przyszłości.

Dla celu aplikacyjnego istotne znaczenie ma przeprowadzona typologia gospodarstw domowych, która może zostać wykorzystana jako baza do stworzenia segmentacji, a także określenia pojemności rynku usług finansowych. Jej przeprowadzenie pozwoliło na zaprezentowanie istotnych wniosków dotyczących strategii w zakresie poszczególnych elementów marketingu. Zaproponowano trzy strategie – prowadzenia za rękę, partnerską oraz złotego środka. Strategia prowadzenia za rękę powinna uwzględniać między innymi aspekt edukacyjny, związany przede wszystkim z pomocą w przezwyciężaniu trudności w spłacie zobowiązań jak również sposobami oszczędzania. Należy skierować ją do gospodarstw beztrudnych. Strategia partnerska powinna kłaść nacisk na wymianę informacji między instytucją finansową a gospodarstwem domowym. Instytucje, mając do czynienia z gospodarstwami przezornymi, powinny kłaść nacisk na

jednoczesne zarządzanie oszczędnościami i zobowiązaniami. Strategia złotego środka powinna zostać skierowana do gospodarstw wygodnych, które wymagają oferty uniwersalnej. Ich potrzeby obejmują informowanie o zaletach i wadach usług oszczędnościowych i dłużnych, jak również możliwych sposobach oszczędzania. Interesują ich konkretne rozwiązania, ponieważ informacji szukają przede wszystkim w razie zaistnienia takiej potrzeby. Do ich zastosowania kluczowa jest znajomość zachowań finansowych gospodarstw domowych. Uzyskana wiedza pozwoli zwiększyć efektywność dopasowania działań marketingowych podejmowanych przez instytucje finansowe oraz poziom dopasowania oferty rynkowej do potrzeb poszczególnych grup gospodarstw domowych.

Wiedza na temat zachowań finansowych gospodarstw domowych może zostać wykorzystana ponadto przez decydentów mających wpływ na funkcjonowanie rynku usług finansowych, przekładając się na wzrost świadomości społeczeństwa oraz ustabilizowanie sytuacji makroekonomicznej kraju w obszarze finansowego ryzyka systemowego. Może posłużyć także jako podstawa do opracowania dedykowanych dla gospodarstw domowych programów edukacyjnych mających na celu poprawę poziomu wiedzy finansowej polskiego społeczeństwa.

Przeprowadzone badania można potraktować jako próbę uporządkowania wiedzy odnoszącej się do zachowań finansowych gospodarstw domowych. Rozważania przedstawione w niniejszej pracy nie wyczerpują problematyki zachowań finansowych gospodarstw domowych. Badania przeprowadzono w odniesieniu do najliczniejszej grupy społeczno-ekonomicznej, zatem należy rozważyć przeprowadzenie dalszej weryfikacji zachowań finansowych gospodarstw pozostałych grup, tj. rolników, prowadzących własną działalność gospodarczą, emerytów i rencistów oraz utrzymujących się z niezarobkowych źródeł. Należy również zwrócić uwagę, iż wyniki badań bezpośrednich zostały zaprezentowane w odniesieniu do grupy, która nie została wyłoniona jako próba reprezentatywna. W związku z tym należałoby podjąć kroki zmierzające do ich zweryfikowania w oparciu o próbę w pełni pozwalającą na uogólnienie uzyskanych wyników na populację generalną. Reasumując, należy stwierdzić, iż zaprezentowane rozważania nie wyczerpują problematyki zachowań finansowych gospodarstw domowych. Tematyka ta wciąż wymaga rozwijania, a wyniki kolejnych badań powinny umożliwić stworzenie syntetycznego obrazu zróżnicowania ich zachowań, zwłaszcza w obszarze oszczędzania i zadłużania się. Badania mogą zostać ponadto uzupełnione również o inne obszary, takie jak ubezpieczanie się, które stanowi również bardzo istotny obszar badawczy.

